

Studiul adolescenței ca perioadă conflictuală a trecerii de la copilărie la vârsta adultă

Prof.drd. Țîmpău Cristina
Grădinița nr 271, Bucuresti, sector 5

Pornind de la faptul că omul este o ființă socială și de la realitatea că și adolescentul cu tulburări de comportament trăiește printre oameni, face parte din același mediu social, acționează printr-un ansamblu de modalități în mediul înconjurător, în relațiile cu ceilalți, el trebuie să-și formeze un sistem atitudinal adecvat și un comportament prosocial.

Tulburările de comportament sunt privite ca ceva patologic. Oamenii se sustrag temători în fața acestor probleme, lăsând copiii, tinerii să se lupte singuri. Fiecare adolescent care manifestă tulburări de comportament consider că are nevoie de ajutor. Noi îi putem sprijini, însă depinde de voința noastră de a ne dori acest lucru.

Respectarea individualității adolescentului, formarea și dezvoltarea în concordanță cu liniile proprii de dezvoltare ale acestuia devin condiții necesare în procesul instructiv-educativ.

Organizarea unor acțiuni educative depinde de o cunoaștere corectă a copilului în vederea înțelegerii lui.

Adolescentul este considerat sub aspectul caracteristicilor sale de personalitate, ca fiind rezultatul interacțiunii dintre :

Fondul său ereditar

Condițiile de mediu în care se dezvoltă

Acțiunile educative, formative exercitate asupra sa.

Delimitari conceptuale privind delincvența

Comportamentul deviant, este comportamentul care se abate de la, sau intră în conflict cu standardele care sunt acceptate social sau cultural în cadrul unui grup sau sistem social.

A. K.Cohen,(1959,p.492) propune următoarea definiție a comportamentului deviant comportament care violează așteptările instituționalizate, adică, așteptările împărtășite și recunoscute ca legitime în cadrul unui sistem social.

În raport de normele sociale sau grupările afectate, în literatura de specialitate se regăsesc, ca tipuri distincte de devianță, următoarele categorii:

Devianța morală, care se manifestă sub forma uneia sau mai multor încălcări ale normelor morale acceptate de o anumită colectivitate sau de la normele societății globale. În această categorie ar intra comportamentele tuturor persoanelor care săvârșesc fapte imorale, ce nu au un caracter penal, prin pericolul lor social mai redus, deci, implicit, cele ale minorilor care săvârșesc fapte ce nu întrunesc elementele constitutive ale unei infracțiuni. În limbajul comun, este vorba de așa numiții minori „în pericol moral”, denumiți și „predelinvenți”.

Devianța funcțională, vizând abaterile de la normele și standardele prevăzute pentru exercitarea unei anumite ocupații sau profesii, având ca efect disfuncționalitatea în desfășurarea activității respective și afectarea negativă a eficienței acesteia prin prisma rezultatelor.

Devianța penală, dată de ansamblul faptelor prevăzute de legea penală, a căror săvârșire a fost comisă, cu sau fără vinovăție, deci în prezența sau nu a elementelor care mențin ori înlătură responsabilitatea făptuitorilor, din punct de vedere penal.

„Delincvența” are o accepție mai restrânsă decât devianța, circumscriindu-se, exclusiv, abaterilor de la normele juridice penale sau cu caracter penal. Ea se deosebește de devianța penală, prin aceea că s-ar referi numai la categoriile de fapte care întrunesc toate elementele constitutive ale unei infracțiuni I. Pitulescu (1995,p.43-44).

„Delincvența juvenilă” este delincvența „minorilor între 14 și 18 ani, care au săvârșit cu discernământ o faptă care întrunește elementele constitutive ale unei infracțiuni în speță – delincvenții minori”.

Ca fenomen, delincvența juvenilă este plasată pe aria tulburărilor de comportament, de personalitate.

Termenul de delincvență juvenilă, desemnând comportamentele indezirabile ale tinerilor care nu au îndeplinit vârsta majoratului, se aplică la diferite categorii eterogene ale adolescenței:

- tineri abandonați de părinți sau educatori și care s-au alăturat unor anturaje imorale;
- cei care au recurs la evaziune școlară sau familială, datorită aplicării unor pedepse aspre, brutale;
- tinerii care au nevoie de îngrijire și protecție în urma decesului părinților, a dezorganizării familiei sau a tulburărilor de comportament.

Delincvența juvenilă se produce ca urmare a existenței disfuncționalităților moral-socializatoare în viața de familie, în școală și în societate.

Un adolescent cu manifestări deviante constituie în fapt o victimă a mediului social. Delincvența juvenilă există ca atare, datorită lipsei de responsabilitate a familiei, a educatorilor, a factorilor instituționali implicați în activitățile de formare a conduitelor morale ale tinerilor.

„Infraționalitatea” reprezintă ansamblul infracțiunilor, respectiv al faptelor care prezintă pericol social, săvârșite cu vinovăție și prevăzute de legea penală.

„Criminalitatea” are însă, o arie de cuprindere mai largă decât termenul de „infraționalitate”-subsumând toate faptele incriminate de legea penală, chiar dacă nu întrunesc condițiile prevăzute de lege pentru calificarea lor ca infracțiuni...”(S.Chelcea,1992,p.3).

2. Delincvența juvenilă

Utilizarea termenului de delincvență juvenilă a creat ample dispute, atât dimensiunii normative, care este încălcată și restricționată de caracterul responsabilității penale a minorului, cât și din punct de vedere psihologic și sociologic, prin identificarea unor paterne comportamentale total diferite de ale adulților.

O primă rădăcină terminologică o regăsim în cuvântul francez „delinquance juvenile,, care își plasează originea în latinescul „deliquere juvenis,, care desemnează ansamblul abaterilor și încălcărilor de norme sociale, sancționate juridic, săvârșite de minorii până la 18 ani. O altă opinie care are ca punct de plecare regimul majoratului prevăzut prin dispozițiile dreptului civil aparținând fiecărui stat, înțelege delincvența juvenilă ca fiind, totalitatea infracțiunilor săvârșite de tinerii majori, de la acordarea prin lege a majoratului civil până la împlinirea vârstei de 27 de ani.

Condiția biopsihică a copiilor și adolescenților prezintă o stare particulară, care își regăsește o reflectare corespunzătoare și în planul reglementărilor juridice, înregistrându-se prin urmare un statut juridic aparte al acestora față de cel rezervat persoanelor adulte, exprimat din mai multe puncte de vedere: ocrotirea minorului, sistemul educațional, răspunderea penală.

Atenția acordată minorilor delincvenți se datorează atât amplificării fenomenului în toate societățile contemporane, dar mai ales faptului că o faptă penală săvârșită la o vârstă fragedă, sancționată cu un anumit tip de pedeapsă, va conduce la implementarea unor paterne criminale, care își vor găsi cu greu căi de rezolvare, atunci când individul se va dezvolta.

În Codul Penal Român se prevede: față de minorul care răspunde penal se poate lua o măsură educativă ori i se poate aplica o pedeapsă. La alegerea sancțiunii se ține seama de gradul de pericol social al fetei săvârșite, de starea fizică, de dezvoltarea intelectuală și morală, de comportarea lui, în condițiile în care a fost crescut și în care a trăit și de orice alte elemente de natură să caracterizeze persoana minorului (Cod Penal Român, art. 100).

Tribunalele pentru minori au fost înființate cu scopul de a înlătura măsurile represive, care nu fac decât să accentueze procesele de dezechilibru psihic al copiilor, cu măsuri educative, urmând a fi redați societății, ca elemente apte de a se adapta normal în cadrul ei.

Clasificarea devierilor de comportament

Clasificările uzuale ale devierilor de comportament se întemeiază pe diverse criterii: frecvența pe grupe de vârstă, desfășurarea pe faze, semnificația socială, de aici și numărul mare al acestora.

D. Ozunu¹ distinge două orientări fundamentale în clasificarea devierilor de comportament: orientarea psihiatrică și psihologică-biopsihologică.

Îmbinarea criteriului etiologic cu cel psihopedagogic îl conduce pe autor la următoarea clasificare a devierilor de comportament:

Devieri de comportament care țin de constituția psihopatoică. Aici intră copiii care din punct de vedere clinic, aparțin tipurilor clasice de perverși, schizoizi, cicloizi, epileptoizi și diferitelor combinații ale acestora.

Manifestările din această categorie sunt de origine organică și sunt greu de tratat. Copiii pot fi recunoscuți după: inafectivitate sau hiperafectivitate, autism, amoralitate sau labilitate morală accentuată.

Devieri de comportament ce țin de modificările structurii neuropsihice, dobândite prin suferințe encefalice pre sau postnatale, proprii unei categorii restrânse numeric și parțial educabile.

Sechelele psihice ce stau la baza manifestărilor de acest tip se datorează unor traumatisme cranio-cerebrale, unor boli infecțioase, unor afectări morfofuncționale ale sistemului nervos central. Caracteristice sunt manifestările precum: neliniște motorie, dispersie și labilitate

¹D. Ozunu, „Psihopedagogia comportamentului normal și deviant,, , 1995, Editura Genesis, Cluj-Napoca.

psihică, hiperexcitabilitate, negativism, manifestări isteroide, refuz al sarcinilor de lucru, tendințe de chiul, vagabondaj, minciună.

Devieri de comportament ce recurg din schimbările negative survenite în condițiile de mediu fizic și social.

Manifestările de această sorginte se structurează în : precaracteriale, caracteriale și caracteropatii. Factorii cauzali se regăsesc în carențele mediului familial, în influența negativă a prietenilor, în dezacordul dintre educația școlară și cea familială sau în regimul de viață inadecvat, dezorganizat al individului.

Devierile de comportament ce țin de schimbările patologice produse în ambii termeni (individ-mediu), ce determină manifestări greu recuperabile.

În acest caz factorii endogeni și exogeni își conjugă efectele distructive.

Devierile de comportament pot fi localizate după cum urmează:

În sfera relațională, copiii cu indisponibilitate de comunicare. Aceste manifestări sunt caracteristice copiilor unici sau celor neglijați afectiv în familie.

În sfera afectivității, copiii cu reacții afective extreme, susceptibili, irascibili, pasivi, inerți. Cercetarea factorilor indică puternice traume psihice trăite anterior.

În sfera dezvoltării intelectuale, copiii cu ostilitate față de învățătură, cu interes scăzut pentru cunoaștere și fără dorința de a învăța.

Retardarea intelectuală și ritmul lent de evoluție fac să apară manifestări de tipul deselor conflicte cu părinții, cu profesorii și cu colegii, chiulul, absenteismul și vagabondajul, minciuna, furtul.

În sfera voliționistă, ca urmare a tutelării excesive sau a lipsei de control asupra copilului. Ele produc manifestări precum: încăpățănare, capricii, lipsa de voință, indisciplină, dezordine.

Surprinse în evoluția lor, ce comportă grade diferite de fixare, devierile de comportament trec prin trei stadii, care sunt: tulburări de comportament ușoare, care sunt permamentizate în conduită, tulburări de comportament mijlocii, manifestările deviante ale copilului se integrează în comportament, tulburări de comportament grave, aici sunt incluși elevii delincvenți, vicioși, relațiile interpersonale puternic conflictuale, astfel încât aceștia nu pot să trăiască în colectivitate și sunt cuprinși pentru reeducare în instituții specializate.

Principalele forme de manifestare a tulburărilor de comportament în perioada adolescenței

Minciuna – este proprie adolescenților cu o structură labilă de personalitate, celor timizi, fricoși, evazivi, nesiguri pe ei înșiși. Este favorizată de severitatea excesivă a părinților sau a unor profesori, de stilul dictatorial al adulților.

Dacă la vârstă mai mică, minciuna copilului se poate confunda cu spiritul sau specificul de fabulație, mai târziu și chiar în adolescență, ea se conturează în plan paralel cu fabulația, dar în proporție inversă cu aceasta, minciuna de apărare contra agresiunii adulților. Minciuna se dezvoltă acum ca reacție la teama de pedeapsă, modalitate de apărare a unei ființe slabe, supuse unei proceduri educaționale neconvenabile. Fiecare reușită contribuie la fixarea gestului respectiv într-o trăsătură constantă de conduită. Unele minciuni izvorăsc din tendința de depășire a unei realități, existența reacției de afirmare, orgoliul propriu al unor tineri care caută să se impună, să domine, să epateze. Adolescenții recurg la minciună de câte ori sunt izbiți de lipsa de reguli vitale ale părinților față de aspirațiile, față de tendința de a se emancipa, de a ieși din starea de minorat. Practic, gravitatea minciunii trebuie apreciată în funcție de intenția de a înșela.

Fuga de la școală – Tendința irezistibilă de evadare din mediul familial sau școlar, dacă nu este bazată pe o boală neuropsihică, este expresia unui protest față de mediu, față de situațiile neplăcute. Ea poate fi ocazională la început, dar, fără o intervenție educativă promptă, se transformă lesne în fugă repetată, ceea ce, la rândul-i, poate degenera în vagabondaj. Fuga, ca tendință de evaziune mai mult sau mai puțin voită și irezistibilă, din mediul în care se află copilul, pentru un timp scurt și cu o motivație precisă, sau ca o rupere totală de obișnuințele mediului de viață, reflectă o stare de inadaptare întâlnită la ambele sexe.

Vagabondajul – se caracterizează prin absența de la domiciliu pentru o perioadă mai mare de timp și prin pelegrinări continue dintr-un loc în altul. Copilul care fuge de acasă pentru o perioadă mai lungă se expune la multiple riscuri:

- în lipsa ocrotirii și supravegherii părintești și școlare își riscă integritatea, securitatea și sănătatea fizică;
- aderând, de regulă, la grupuri ocazionale de copii, lipsit fiind de maturitate, de o judecată morală stabilă, aceste grupuri îl vor antrena în acțiuni de furt, de tâlhărie, de consum de alcool și de droguri, îl vor împinge pe copil spre un mod de viață delinvent;

- vagabondajul atrage după sine și absenteismul școlar, ceea ce deschide drumul spre abandonul școlar.

Fuga care conduce la vagabondaj este adesea sprijinită de relațiile dăunătoare ale adolescentului, și în această fază ea se asociază de regulă cu furtul. În orice formă, vagabondajul nu are nici o motivație patologică, ci se datorează, în mod obișnuit unor nemulțumiri legate de condițiile de viață din mediul în care adolescentul trăiește, unor stări psihice conflictuale.

Din punct de vedere psihologic, asemenea deviere de conduită are semnificația modalității unei personalități insuficient evaluate, aflată în fața unei dificultăți reale sau închipuite. Componenta afectivă, marcată de o anumită tensiune psihică, nu constituie decât un factor favorizant care așteaptă condițiile accidentale care vor determina actul fugii și apoi al vagabondajului.

De altfel, tendința prematură de opoziție la orice îngrădire stă la baza celor mai multe cazuri de vagabondaj. Unele dintre ele au însă debutul în activități precum: absențe necontrolate la vreme, fuga de efort, teama de profesori, depășirea capacității personale de către obiectele de învățământ.

Odată elaborată, deprinderea vagabondajului devine o a doua natură pentru adolescent.

Furtul – graba de a pune semnul egal între însușirea unui lucru străin și furt nu este recomandabilă, căci furtul este definit ca sustragerea frauduloasă a unui lucru care nu îți aparține.

Aceasta implică premeditarea, prevederea consecințelor și mai ales a acțiunii. Furtul nu se produce asemenea unui automatism, adică fără o deliberare prealabilă, în lipsa oricărei reprezentări a urmărilor posibile. Totodată, pentru aprecierea furtului, este necesar să se precizeze ce anume fură – obiecte, bani, cum se fură – singur, în colaborare, premeditat, variat, stereotip, întâmplător, regulat, de la cine se fură: de la persoane sau de la bunuri publice, de ce se fură – din lipsă, antrenat de adult, din imbold propriu, ce se face cu obiectul furat – îl ascunde, îl vinde, îl împarte cu alții.

Fuga de acasă, din casă, în cazul celor instituționalizați, vagabondajul, terorizarea colegilor mai mici, consumul de alcool, țigări, violul, perversiunile sexuale, crima, sunt câteva acte antisociale la comiterea cărora pot lua parte adolescenții care se lasă atrași de un asemenea anturaj.

Așa numiții „prieteni emancipați”, pun la cale și alte activități deviante cum ar fi interacțiunile de furt și tâlhărie. Furturile de autoturisme, de biciclete, furtul de poșete și

portmonee în aglomerații, furtul din locuință a tot felul de bunuri și bijuterii, constituie un fel de „atracții irezistibile” la această vârstă a adolescenței.

Drogurile – experiențele cu droguri sunt alimentate de curiozitate și de aura misterului. „Un număr mare de substanțe anodine pot duce la dezvoltarea unor efecte de dependență și abuz consecutiv.”

Aceste mijloace de apărare și emoțiile intense pe care le provoacă sunt înlocuite de sentimentul de „nu-mi pasă” sau „cui îi pasă?”. Ca rezultat, consumatorul curent tinde să evite toate responsabilitățile și mai important să renunțe la necesara căutare de soluții pentru problemele vieții în fața fireștii adversități.

Alcoolul – dacă la unii adolescenți, capacitatea de autoeducare și conștientizare a propriei conduite sunt în deplin acord cu normele morale și valorile specifice societății democratice, la alții lucrurile stau exact pe dos. Alcoolul rămâne în primul rând recunoscut ca toxicul care se asociază și chiar declanșează comportamente agresive, fie în sensul de heterodistrucție, fie în sensul autodistrucției. Relația dintre alcoolism și comportamentul deviant antisocial este complexă, cu toate că alcoolul poate fi considerat în multe cazuri, ca declanșator al unor reacții impulsive și în orice caz un dezinhibitor selectiv al unor tendințe agresive potențiale. El poate fi considerat și recunoscut de către individ și ca un mijloc de a învinge inhibițiile care îl împiedică să se manifeste agresiv.

Consumul unor astfel de substanțe subminează toate resursele adaptative ale persoanei: forța ego-ului, voința, suporturile sociale, locul de muncă, starea sănătății și capacitatea de rezolvare de probleme. Rezistența emoțională a consumatorului scade foarte mult, reacțiile sale afective căpătând un caracter imprezizibil din cauza tulburărilor de natură neurologică.

Adolescența a fost și este un subiect privilegiat și controversat al specialiștilor, generator de opinii și discuții contradictorii. Unii o consideră „vârsta ingrată”, alții, deopotrivă „vârsta de aur”, pentru unii ea este „vârsta crizelor”, anxietății, nesiguranței, insatisfacției, agresivității. Mai dramatic este totuși faptul că atât unii cât și ceilalți au dreptate. Diversitatea opiniilor referitoare la adolescență derivă din complexitatea în sine a acestor etape din viața omului cu dinamica excepțională în timp.

Perversiunea sexuală – este o formă mai gravă a tulburărilor de comportament care poate fi definită ca o tendință erotică, pulsionată, care se manifestă printr-un substitut înlocuind actul normal sexual cu un act de altă natură sau cu un partener de același sex.

Formele în care se prezintă perversiunea sexuală sunt felurite, perversitatea este o caracteristică generală a structurii caracterului și a personalității care determină individul să facă rău pentru a simți satisfacție sexuală sau să comită anumite acte, tocmai pentru că acestea sunt interzise.

Adolescenții, ca oricine altcineva, nu trăiesc în compartimente izolate. Cu toate energiile, jinduirile și impulsurile lor sexuale, ei trăiesc în lumea reală a zilelor noastre. Liberalizarea atitudinilor sexuale a decimat o parte din pozițiile noastre morale legate de erotism. Atenuarea sancțiunilor morale a determinat o prezentare mult mai deschisă și explicită a atitudinilor practicilor sexuale prin mijloace de comunicare și divertisment.

O mare parte din această reprezentare a sexualității în zilele noastre contravine conținutului uman de la baza relațiilor sexuale și prezintă o imagine foarte deformată a adolescenților, într-o perioadă când aceștia încearcă să-și dezvolte atitudinile inițiale față de sex. Activitatea sexuală aduce împliniri atunci când face parte dintr-o relație umană de afecțiune și admirație reciprocă, când este nonexploativă, când este caracterizată prin considerații și respect.

Agresivitatea – este o însușire a ființelor vii pe toată scara evoluției acestora, avându-și originea în mecanismul de excitabilitate al sistemului nervos. Această definiție se circumscrie la agresivitatea umană manifestă în cadrul relațiilor socio-afective, registrul ei de manifestare întinzându-se de la atitudinea de pasivitate și indiferență, refuz de ajutor, ironie, tachinare, până la atitudinea de amenințare și de acte de violență propriu-zisă.

Manifestările agresivității umane sunt extrem de diverse și la diferite niveluri: pulsional, afectogen, atitudinal, comportamental. Incluse noțiunii de agresivitate sunt noțiunile care desemnează comportamentul agresiv, cât și implicarea actului agresiv în viața socială.

Numeroși autori atrag atenția asupra factorilor culturali, a noțiunii de învățare, în determinismul comportamentului agresiv. În studierea agresivității este important să se țină seama și de condițiile pe care le oferă mediul familial sau colectiv, care în anumite cazuri pot constitui veritabile canale de transmitere a acestui tip de comportament.

Mass-media constituie fără îndoială, unul dintre aceste mijloace dar și singurul. Problema principală, care se pune în privința cinematografului sau literaturii care prezintă scene agresive, distructive, este aceea dacă aceste scene au asupra spectatorului sau cititorului un efect inhibitor sau dimpotrivă, îl împing să imite comportamentul pe care îl descoperă în acest sens.